

IVAN KLÍMA

L'ESPERIT
DE PRAGA

TRADUCCIÓ DEL TXEC
DE FERNANDO DE CASTRO

TRADUCCIÓ DE L'ANGLÈS
DE DOLORS UDINA

BARCELONA 2010

QUADERNS CREMA

TÍTOL DE L'EDICIÓ TXECA *Už se blíží měče*
TÍTOL DE L'EDICIÓ ANGLESA *The Spirit of Prague*

Publicat per
Quaderns Crema, S.A.U.

Muntaner, 462 - 08006 Barcelona
Tel. 934 144 906 - Fax 934 147 107
correu@quadernscrema.com
www.quadernscrema.com

© 1990, 1994 by Ivan Klíma
© de la traducció, 2010 by Fernando de Castro García
i Dolors Udina Abelló
© de la imatge de la coberta, 1968 by Josef Koudelka/Magnum Photos
© d'aquesta edició, 2010 by Quaderns Crema, S.A.U.

Tots els drets reservats en llengua catalana:
Quaderns Crema, S.A.U.

A la coberta, fotografia de Josef Koudelka

ISBN: 978-84-7727-483-4
DIPÒSIT LEGAL: B. 22 179-2010

AIGUADEVIDRE *Gràfica*
QUADERNS CREMA *Composició*
ROMANYÀ-VALLS *Impressió i relligat*

PRIMERA EDICIÓ *octubre de 2010*

Sota les sancions establertes per les lleis,
queden rigorosament prohibides, sense l'autorització
per escrit dels titulars del copyright, la reproducció total o
parcial d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment mecànic
o electrònic, actual o futur—inclouent-hi les fotocòpies i la difusió
a través d'Internet—, i la distribució d'exemplars d'aquesta
edició mitjançant lloguer o préstec públics.

SOBRE UNA INFÀNCIA UNA MICA ATÍPICA

La vivència de la fam, com la de les massacres, forma part de les vivències bàsiques de l'ésser humà des dels inicis de la història. La història recull innumbrables casos de ciutats massacrades, tribus senceres, incloent-hi nens, dones i sovint fins i tot animals domèstics. Per això, el que va succeir a la segona guerra mundial durant la meua infància no va ser res de nou ni de revolucionari, si no hagués estat per l'envergadura i el mètode que van acompanyar els esdeveniments. El que, en canvi, sí que és sorprenent és que tot allò s'esdeingués en una època en què semblava que la petita beina de cultura que durant molts segles havia arribat a envoltar les formes de moral més agrestes ja no podria rebentar, és a dir, que no es podia arribar a una explosió tan forta de crueltat i de massacre desenfrenada. Tanmateix, tot això ha estat constatat i descrit molt sovint. El destí ha volgut que jo hi pugui contribuir una mica amb la meua pròpia experiència, perquè sóc una de les poques persones, potser només unes quantes desenes, que durant la seva infància no tan sols van viure allò que més tard s'anomenaria *holocaust*, sinó que també hi van sobreviure. No recordo les vivències d'aquella època sovint, sinó que més aviat em faig la pregunta: ¿com han influït les experiències de la meua infància en la resta de la meua vida?

Busco en la meua memòria i intento arribar fins abans d'aquella experiència crucial, és a dir, abans que comencés la guerra: ¿com era jo? Crec que de la meua mare vaig heretar la timidesa i la tendència a la solitud. Vivíem en un xalet a la vora de la carretera que anava de Praga cap al nord.

Sota casa nostra s'estenia la part més industrial de la ciutat; el meu pare treballava com a enginyer en una de les fàbriques que hi havia per allà, però la casa on vivíem estava gairebé sola, només una mica més avall n'hi havia una altra, i una mica més amunt hi havia una taverna. De fet, aquesta taverna estava molt ben situada, sobretot per a aquells que no volien entrar assedegats a la ciutat, on sabien que els preus eren més alts que els nostres, els «del camp». En aquella època jo no tenia germans, el meu germà no va néixer fins que no vaig complir set anys. A casa nostra hi vivia una altra nena de si fa no fa la mateixa edat que jo, i a casa dels veïns hi vivia un noi una mica més gran que jo. No em vaig fer amic de cap d'ells i, tot i que al parc jugava amb altres nens, en aquella època no tenia cap amic; passava gairebé tot el temps amb les meves joguines. A diferència d'ara, els nens d'aleshores no tenien tantes joguines, així que encara avui les recordo gairebé totes. Malgrat que encara tinc present un joc de construcció—al qual el meu pare, com a tècnic que era, donava prioritat davant les altres joguines—, la que més m'ha quedat gravada en la memòria era un gran teló fet amb un vell llençol en què la meva mare m'havia dibuixat els tres porquets de Disney (espero que en fer-ho no violés cap *copyright*). Darrere d'aquell teló ella i jo preparàvem junts obres de teatre amb uns quants animals de peluix que actuaven per a un hipotètic públic que rarament es presentava. Des d'aleshores, el teatre de titelles de fils és la meva passió, i abans de fer-me adult en vaig construir uns quants, un dels quals, fins i tot, a Terezín.

Igual que molts altres nens, tenia por de quedar-me sol a la foscor: abans d'anar-me'n a dormir solia demanar als meus pares que em deixessin oberta la porta que donava al passadís, on la llum estava encesa. Quan, molt de tant en

tant, els meus pares decidien sortir al vespre, feia uns numerets espantosos, tot i que en realitat no em quedava sol a casa, ja que en aquell temps una criada vivia amb nosaltres.

La primera vegada que la meva mare em va portar a l'escola (faltaven dues setmanes perquè complís sis anys) va ser una de les experiències més horribles de la meva vida. El primer dia van permetre als pares que es quedessin a la classe, al costat de la porta, i em vaig passar la primera hora sencera vigilant la meva mare perquè no se n'anés i em deixés en poder d'aquella multitud de nens estranys i d'aquella dona totalment desconeguda que contínuament m'imposava que li prestés atenció. Com la majoria dels nens, no m'agradava anar a l'escola (en aquest sentit la guerra va fer realitat el somni de tot infant: no haver d'anar a l'escola). Amb tot, era bon estudiant, tranquil, i desitjava que la mestra m'elogiés o, més tard, al segon curs, el director. Tanmateix, no formava part dels que feien la rosca, no era un espieta ni tampoc no participava gaire a classe, era massa tímid per fer-ho. Quan tenia set anys vam canviar de casa: tot just m'havia acostumat als meus companys de classe i ja m'havia d'enfrontar amb uns altres de nous. Les lleis nazis, però, ja no em van permetre assistir al quart curs.

No sé si va ser pel fet que no tenia cap amic o més aviat perquè el que va passar després va comportar una ruptura radical en la meva vida, però de tota manera d'aquella època no m'ha quedat ni una sola cara ni un sol nom de cap dels meus companys d'escola.

Hauria d'explicar alguna cosa de la meva mare i del meu pare; tots dos procedien de famílies jueves, però en el cas dels avantpassats de la meva mare havien escollit voluntàriament la fe jueva. Al segle XVII, quan es va produir a Bohèmia la violenta catolització del país, només van ser permeses dues religions: la jueva i la catòlica romana. Moltes

congregacions de protestants aconsellaven als seus membres que escollissin el judaisme abans que l'enemic, el catolicisme; el més probable és que prenguessin aquesta decisió convençuts—erròniament—que aquella situació només seria provisional i que sota l'empara del judaisme podrien conservar la seva fe original. Tanmateix, aquella situació provisional duraria un segle i mig, i els antics protestants es van fer jueus. Recordo que el meu avi, tot i que es considerava un marxista i un lliurepensador, els divendres a la nit resava en una llengua de la qual jo no entenia ni una sola paraula. Si els meus avis eren lliurepensadors, els meus pares no tan sols van rebutjar la religió, sinó fins i tot la seva identitat jueva. El meu pare creia que la tècnica no tenia límits i que, per tant, el món sencer era casa seva; la meva mare es veia a si mateixa com una txeca orgullosa dels seus avantpassats vinculats a la Germandat Evangèlica Txeca (fins i tot em van batejar, i just després de la guerra vaig participar activament en el moviment evangèlic juvenil). Explico tot això perquè fins a l'inici de la guerra no coneixia la paraula *jueu*, ni tan sols com a insult, de la mateixa manera que no coneixia les festes religioses jueves, perquè la meva vida no coneixia altres rituals que no fossin els de la vida dels altres nens.

Als nens de set anys no els sol interessar la política, tot i que és veritat que d'aquella època recordo que a les converses a casa apareixia el nom de Hitler, i jo sentia que darrere aquell nom s'hi amagava una mena de monstre; recordo, fins i tot, que el meu pare solia escoltar els seus discursos per ràdio (els meus pares dominaven l'alemany, a diferència de mi) i, fins i tot a mi, que no entenia ni una sola paraula de tot allò, aquells brams em sonaven com una cosa espantosa. Més tard em vaig assabentar que, per algun motiu que no podia entendre, ens traslladaríem a Angla-

terra, on el meu pare ja tenia assegurada una feina. Aquell trasllat em feia una mica de por, però al mateix temps em feia il·lusió allò de fer un viatge tan llarg; a més a més, em van donar el meu primer manual d'anglès il·lustrat (encara avui recordo moltes d'aquelles il·lustracions), i la meua mare va començar a estudiar l'anglès amb mi. El meu pare volia que la seva mare també vingués a viure amb nosaltres, però el seu visat no acabava d'arribar: qui va arribar aleshores va ser Hitler. Al cap de poc, per primera vegada a la meua vida, es van tancar les fronteres, igual que la porta d'una gàbia, o més aviat com una trampa sense escapatòria possible.

Amb tot, jo encara sabia poques coses d'aquella gàbia. L'estiu de 1939 ens vam mudar per última vegada dins de Praga. Com que l'edifici al qual ens volíem traslladar encara s'estava acabant de construir, la Tereza, una tia del meu pare, ens va oferir acollir-nos a casa seva. La tia Teréz, tal com li dèiem a la família, era l'única persona rica del meu entorn, fins i tot es pot dir que era molt rica, i posseïa una de les mansions més boniques de Praga (després de la revolució de 1948, els comunistes l'hi van confiscar; primer hi va viure el primer ministre, més tard el mateix president de la República). A la casa hi havia un jardí esplèndid que pujava en pendent pel vessant de Trója. En aquella mansió també hi vivia la família de la filla de la meua tia, així que vaig acabar coneixent dues cosines llunyanes meves. La més petita, la Kitty, era de la meua edat, i ella va ser la meua primera amigat de la infància. Pot semblar paradoxal, però, tot i que al país ja hi governava la Gestapo i que gairebé cada setmana sortien nous reglaments anti-jueus, els nens no teníem la més mínima idea del que pas-

sava, érem feliços passant hores i hores a la glorieta del jardí, jugàvem hores senceres a cartes o al *mahjong* xinès, collíem fruita o ens perseguíem pel jardí. Ni em passava pel cap que aquelles eren les últimes vacances que tindria durant molts anys, de la mateixa manera que a la meua companya de jocs tampoc no se li acudia pensar que tres anys més tard entraria en una cambra de gas on, igual que a tots els altres, l'acabarien assassinant a sang freda.

Els meus pares van ser capaços de continuar ocultant-me durant un parell de mesos més el que passava en realitat, tot i que més aviat s'ho ocultaven a si mateixos o, més ben dit, no eren capaços d'imaginar-se el que passaria al cap de poc.

Una prohibició seguia l'altra. No podia sortir de la ciutat, anar a l'escola, al teatre, al cinema o al parc. Ni al primer vagó del tramvia.

En aquella època va arribar als cinemes la pel·lícula de Disney *La Blancaneu i els set nans*. La temptació era massa forta per resistir-s'hi, així que em vaig atrevir a anar al cinema i em vaig passar tota la pel·lícula aterrit per por de ser descobert i castigat d'alguna manera despietada. ¿De quina manera? Encara no ho sabia, la meua experiència encara no incloïa la presó, i la meua fantasia no donava per a més. Tanmateix, la meua por era encara més gran perquè em trobava davant d'allò desconegut.

A l'edifici on vam anar a viure en aquella època hi vivien tres famílies jueves. Fins al dia d'avui encara recordo els noms i els cognoms dels nens de la meua edat. La Lucka, que vivia a la planta baixa, era una mica més gran que jo, i en Tomík, que vivia dos pisos més amunt, era si fa no fa un any més petit que jo. Ens vam fer amics i jugàvem junts. En aquella època, la perifèria de Praga encara conservava alguna cosa dels costums d'una petita ciutat o d'un poble. A

les nits d'estiu, la gent de l'edifici treia les cadires fora, s'asseia a la vorera i xerrava. A pesar que se'ns exclòia de tota mena de diversió, d'aquella encara no ens n'havien exclòs: ens asseiem o ens estàvem drets prop d'aquells del cercle dels quals aviat ens veuríem exclosos, però que no tenien res en contra de la nostra presència; potser n'hi havia alguns que sentien compassió per nosaltres, però procuraven que no es notés. Més tard, un dia de setembre de 1941, la Lucka va venir corrents i, amb les llàgrimes als ulls, em va dir que se n'anaven en un comboi a Polònia. ¿Què era allò del comboi? ¿I on era Polònia?

La Lucka plorava i s'acomiadava de tothom, un dels inquilins fins i tot li va fer una abraçada. L'endemà vaig veure tota la seva família que anaven pel nostre carrer carregats amb les maletes. Ningú més no va tornar a veure'ls vius. Al cap de poc, en Tomík acabaria en una cambra de gas.

La guerra va començar quan faltaven dues setmanes perquè jo complís vuit anys. Aviat vaig comprendre que el resultat d'aquella guerra afectava directament la meua vida, i fins i tot la meua supervivència. Quan sonaven les sirenes d'alarma pels atacs aeris em quedava assegut al soterrani i sentia un esclat rere l'altre. No sabia què significaven aquelles explosions, desitjava que allò que queia fossin bombes angleses, però al mateix temps tenia por que no em toques sin a mi, i llavors desitjava que no fossin bombes. Vaig començar a interessar-me per la política d'una manera desmesurada per la meua edat, i per la situació de la guerra. A la paret de la meua habitació hi tenia penjat un enorme mapa d'Europa i de la costa del nord d'Àfrica. Tenia prohibit clavar banderetes o agulles al mapa, però tot i això cada dia seguia els moviments dels fronts, que aleshores no vati-

cinaven res de bo. Evidentment, a la meva memòria es van quedar gravats per tota la vida desenes de noms de llocs, com ara Trondheim o Dunkerque, Creta, Tobruk, Bengasi, El Alamein, Oriol, Rostov o Vorónej. Quan, molts anys després de la guerra, vaig començar a col·leccionar mapes antics, crec que alguna cosa en el meu subconscient m'impulsava a tornar a buscar tots aquells llocs on s'havien lliurat batalles: a Grècia, França, Ucraïna o el desert llibi.

No podia anar a l'escola, i a poc a poc la majoria dels nens que no eren jueus van començar a apartar-se de mi. La bella Marcela vivia a l'edifici del costat; el seu pare s'havia declarat alemany (portava a la solapa una creu gamma-da, repugnant i cridanera) i un dia ella va començar a cridar-me: «Jueu!». Jo no estava completament segur de què volia dir allò, però sentia vergonya. Quan va sortir el decret que m'obligava a dur al pit una estrella de sis puntes amb la paraula «*jude*» encara vaig sentir més vergonya i llavors vaig preferir no sortir de casa. ¿Què hi feia tot el dia, a casa? Llegia. De tots els llibres que tenia, el que més em va fascinar va ser una versió en prosa de dos poemes èpics d'Homer. Els llegia una vegada rere l'altra, fins i tot en sabia pàgines senceres de memòria. Fins al cap d'uns anys no em vaig adonar d'una cosa interessant. Malgrat la postura parcial del narrador a favor dels grecs, en aquella guerra tan llunyana en el temps jo em vaig posar apassionadament del bàndol dels troians: admirava Hèctor i estimava Paris pel fet d'haver venjat la seva mort i per haver matat aquell predecessor dels invulnerables i invencibles teutons. Qui vivia en un estat de setge era jo, per això brindava el meu suport a qui també estigués assetjat.

Al final de novembre de 1941 van cridar el meu pare per deportar-lo. No el feien anar a Polònia, sinó que treballaria en la preparació d'un nou camp a la ciutat fortificada de

Terezín. Uns quants dies després—era el 9 de desembre de 1941—, just mitja hora abans del migdia (recordo que la meva mare estava preparant el dinar), vam rebre la notificació de deportació per a la meva mare i per a mi. Del meu germà, que tenia tres anys, se n'havien oblidat. A diferència de la resta dels afectats, que tenien tres dies per preparar-se, a nosaltres només ens van donar dues hores perquè empaquetéssim les nostres coses.

La meva mare plorava i en un atac de desesperació i de terror es preguntava què se'n faria, del meu germà petit, si ens n'anàvem. Mentre ella cridava que es mataria i que no aniria enlloc, jo vaig intentar recollir les meves coses i, amb l'ajuda d'uns veïns, les vaig posar en unes maletes. Entre els objectes imprescindibles també hi havia tres llibres, a més de la versió de l'èpica d'Homer: hi havia el *Pickwick*, de Dickens, i *Els fills del capità Grant*, de Jules Verne, que es van convertir en el meu aliment espiritual durant els tres anys i mig que havien de venir.

Així, aquella tarda em vaig convertir en un veritable presoner. També vaig perdre el meu nom i vaig passar a ser un simple número, que, òbviament, encara recordo: L 54.

Per a la majoria de la gent, l'empresonament (i ja ni parlem de l'assassinat) de nens és un dels actes més baixos i execrables. És cert, és així, però aquest fet no diu gaire res sobre els sentiments d'un nen en una situació així. Mirant enrere i analitzant les meves experiències, jo diria que el meu patiment no va ser tan fort com el dels adults. Un nen no tan sols té una capacitat d'adaptació més gran que un adult—i sobretot que un vell—, sinó que, a més a més, li manca (almenys fins a cert punt) la capacitat de veure les coses amb perspectiva, la capacitat de comprendre totes